

і розвитку потенціалу робочої сили визначається першорядним чи навіть вирішальним значенням для сучасної організації саме якості її персоналу. Формування системи стратегічного управління робочою силою підприємств неможливе без проведення маркетингових досліджень, а специфікою маркетингу робочої сили є наявність у якості об'єкта дослідження теперішніх і потенційних працівників. Вважаємо, що пошук шляхів і засобів оптимізації трудового процесу в системі стратегічного управління робочою силою зумовлює необхідність використання логістичного підходу. Розробка логістичного механізму як ланцюга цілеспрямованих управлінських дій із формування і раціонального використання робочої сили суб'єктів господарювання стане перспективним напрямком досліджень.

Список використаних джерел

1. Василенко В.А. Стратегічне управління: навч. посіб. / В.А. Василенко, Ткаченко. Т. І. – К.: ЦУЛ, 2003. – 396 с.
2. Завіновська Г.Т. Економіка праці: навч. посіб. / Г.Т. Завіновська. – К.: КНЕУ, 2003. – 300 с.
3. Лукашевич В.М. Економіка праці та соціально-трудова відносини: навч. посіб. / В.М. Лукашевич. – Львів: Новий світ-2000, 2004. – 248 с.
4. Праця України 2008: статистичний збірник / Державний комітет статистики України. – К., 2008. – 350 с.
5. Храмов В. О. Основи управління персоналом: навч.-метод. посіб. / В.О. Храмов, А.П. Бовтрук. – К.: МАУП, 2001. – 112 с.

Аннотація. Рассматриваются вопросы сущности и основных составляющих системы стратегического управления рабочей силой. Раскрываются особенности субъектно-объектных взаимосвязей в системе стратегического управления рабочей силой предприятия. Обоснована система факторов управленческого влияния на рабочую силу.

Ключевые слова: стратегическое управление, рабочая сила, персональный менеджмент, рынок рабочей силы.

Abstract. The questions of essence and basic constituents of the system of strategic management labour force are examined. The features of intercommunications open up in the system of strategic management labour force of enterprise. The system of factors of administrative influence is grounded on labour force.

Keywords: strategic management, labour force, personal management, market of labour force.

УДК 339166.5:657.411

І.В. Капля, кандидат економічних наук, доцент ПДАТУ

ПОНЯТТЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТА СУЧАСНА ОБЛІКОВА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ

Розглядається важливість такої складової як інтелектуальний капітал як головного чинника переваг у конкурентній боротьбі. Проаналізовані сутність інтелектуального капіталу, його структура та методи оцінки. Вивчено питання обліку інтелектуального капіталу (ІК) в діяльності підприємств та розглянуто пропозиції вирішення проблеми відображення інтелектуального капіталу в обліку.

Ключові слова: капітал, інтелектуальний капітал, нематеріальні активи (НМА), облік, ринкова вартість, капіталізація.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Сьогоднішній світ розвивається в умовах жорсткої конкуренції на ринку наукомістких технологій, товарів і послуг, переходу провідних країн від індустріальних до постіндустріальних економік, формування глобального суспільства. Справжнє багатство країни визначається вже не запасами мінеральних ресурсів чи золота, а обсягом набутих знань, інтелектуального продукту, інтелектуального капіталу.

Це породжує принципово нові проблеми, які потребують інших концептуальних рішень і переосмислення низки фундаментальних теоретико-методологічних принципів та понять економічної науки. Закономірно, що ці проблеми стосуються також бухгалтерського обліку. Сталі погляди на облік і фінансову звітність вимагають перегляду з урахуванням зростання ролі інтелектуального капіталу як ключового чинника ринкової вартості підприємства й успіху в конкурентному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Питанням особливостей облікових систем та їх трансформації в інформаційному суспільстві присвячені дослідження С. Голова, М. Пушкаря, Н. Малюги, І. Яремка, І. Журавльової, С. Легенчука, В. Ковальова, І. Просвіріної, Л. Плотникової, Е. Хендріксена, Л. Едвінсона ін.

Мета статті — аналіз поглядів на дослідження інтелектуального капіталу як економічної категорії та об'єкта обліку, можливості його ідентифікації й відображення в системі бухгалтерського обліку і звітності як чинника збільшення ринкової вартості підприємства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інтелектуальний капітал є закономірним результатом розвитку науки й технологій, глибокого проникнення їх у процес виробництва, піднесення ролі й значення людського розуму, інформації і знань у розвиток економіки й суспільства.

Поки що немає єдиного визначення інтелектуального капіталу й уніфікованого підходу до його класифікації та оцінювання.

Поняття „інтелектуальний капітал” – нове і складне. Дослідження його науковцями розпочиналося характеристикою часткових рис і, врешті-решт, сягнуло широких узагальнень і дедалі повнішого розкриття змісту й сутності. Нині інтелектуальний капітал, визнаний основою розвитку суспільства, його багатства і ключовим ресурсом розвитку, посів чільне місце серед категорій, породжених новим, постіндустріальним способом виробництва. Проте й до сьогодні економісти різних шкіл трактують це соціально-економічне явище по-різному.

Для того, щоб краще зрозуміти суть ІК, доцільно порівняти його з фізичним.

Термін „капітал” присутній в словосполученні „інтелектуальний капітал” не даремно. Інтелектуальний капітал так само, як і фізичний, існує у формі запасу, який ідентифікує потік цінностей, що впливають на економіку. Обидва капітали виникають як результат вкладень ресурсів (грошей, матеріальних засобів, знань, кваліфікації) для виробництва товарів і послуг. Обидва капітали приносять своєму власнику дохід. Обидва капітали піддаються моральному зносу, причому інтелектуальний капітал навіть більшою мірою (знецінюється і програмне забезпечення, і будь-які знання). Обидва потребують „ремонту”, тобто вимагають витрат на свою підтримку. У той же час між ними спостерігаються і відмінності [2, с. 34].

Отже, ІК має такі специфічні ознаки:

- не є матеріальним у традиційному розумінні, хоча форми, яких набувають інтелектуальні активи, можуть бути матеріальними;
- перебуває одночасно у формах запасу і продукту, його споживання є водночас примноженням;
- зберігається та нагромаджується у специфічних, нетрадиційних формах;
- його вартість формується виходячи від використання у майбутньому,
- формується на основі його складових за рахунок синергічного ефекту – взаємодії різних компонентів структури інтелектуального капіталу, що забезпечує перенесення знань із сфери взаємодії із зовнішніми, контрагентами фірми у внутрішньокорпоративні системи і використання їх персоналом;
- є основним елементом у визначення вартості сучасних підприємств [10, с. 12].

Природу ІК вперше дослідили західні економісти: Т. Стюарт, Л. Едвінсон, М. Тейліс та ін., які визначили інтелектуальний капітал як суму знань персоналу і того, що забезпечує конкурентні переваги компанії на ринку: патенти, процеси, управлінські навички, технології, досвід та інформація про споживачів і постачальників [4]. Тобто ІК – є знання працівників компанії, які забезпечують переваги перед конкурентами і здатність породжувати нову вартість такого капіталу, що характеризується сукупністю прав на результати творчої діяльності, природних і набутих інтелектуальних здібностей і навичок персоналу, накопичених знань і корисних відносин з іншими суб'єктами.

Під ІК також розуміють систему економічних і соціальних відносин суспільства, пов'язаних із формуванням, примноженням і використанням інтелектуальних здібностей індивідів, що реалізуються у процесі творчої інноваційної діяльності і забезпечують досягнення цілей як окремого підприємства, так і національної економіки. Інтелектуальний капітал подібний до

„колективного мозку”, який акумулює наукові і звичайні знання працівників, інтелектуальну власність, накопичений досвід, спілкування й організаційну структуру, інформаційні мережі й імідж підприємства [6, с. 25].

Якщо об'єднати погляди західних і вітчизняних науковців стосовно структури інтелектуального капіталу [4, 8, 9, 10], серед основних показників об'єкта дослідження можна виділити:

- 1) *людський капітал*, втілений у працівниках у вигляді досвіду та знань, здібностей до нововведень, а також у загальній культурі, філософії фірми, її внутрішніх цінностях, культурі управління;
- 2) *технологічний (структурний) капітал* – технічне і програмне забезпечення, патенти. Вартість структурного капіталу відображають у балансі підприємства у вигляді статей, які зазвичай визначають як капіталізовані витрати на науково-дослідні та конструкторські розробки або ціну, сплачену за окремі права інтелектуальної власності;
- 3) *клієнтський (споживацький) капітал*, включаючи ділову репутацію та зв'язки зі споживачами, торговельні марки, зв'язки. Він характеризується такими якостями як ступінь проникнення, поширення, постійність, упевненість у тому, що споживачі й надалі віддаватимуть перевагу цьому підприємству. Усі ці частини капіталу визначають цінність компанії і значною мірою формують її ринкову вартість.

Схематично структура інтелектуального капіталу представлена на рис. 1.

Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу

Інтелектуальний капітал сьогодні набуває значення стратегічного чинника економічного розвитку. Тому однією з головних проблем є забезпечення ефективного управління ним на рівні підприємства.

Незалежно від вибраної моделі стратегії управління інтелектуальними ресурсами підприємства мають вирішити низку завдань, пов'язаних з їх виявленням та ідентифікацією, експертизою, охороною, оцінкою й постановкою на облік тощо.

Завданням бухгалтерського обліку на сучасному етапі є повне відображення всіх аспектів кругообігу капіталу: фізичного, фінансового та інтелектуального.

Останнім часом поширюється точка зору, згідно якої предметом бухгалтерського обліку є саме капітал та його кругообіг. Погоджуємося з думкою Голова С.Ф. і вважаємо, що наявність інтелектуального капіталу в кругообігу є головним чинником успіху в сучасних умовах економіки знань. А в основу визначення інтелектуального капіталу має бути закладено той самий принцип і підхід, що й в основу базового поняття „капіталу”, тому базовою функцією інтелектуального капіталу є створення нової вартості [3, с. 406].

Узагальнюючи думки авторів з приводу того, що „інтелектуальний капітал – це активи чи капітал”, слід підкреслити, що саме в бухгалтерському обліку реалізується феномен капіталу, його економіко-правова сутність; економічна складова уточнюється через майно та різноманітні блага (активи), а правова – через різні види відповідальності чи відносин суб'єкта у зв'язку з належними йому благами відносно інших суб'єктів. Ці сутності не зводяться одна до одної та не існують окремо, що утворює єдність протилежностей.

Бухгалтерський облік має забезпечити відображення всіх проявів капіталу: капітал-майно (активи), капітал-власність (пасиви), капітал-функція [10, с. 78]. Оскільки інтелектуальному капіталу притаманні ознаки капіталу, то в бухгалтерському обліку ІК слід відображати через об'єкти як у складі активів, так і пасивів.

На сучасному етапі традиційна бухгалтерія не може досить ефективно обслуговувати сучасну інтелектуальну економіку, основним потенціалом якої вважаються технології та людські ресурси. Результатом такого недоліку бухгалтерського обліку стала суттєва невідповідність даних публічної звітності щодо реального стану підприємства та його ринкової вартості. Це провокує не тільки асиметричний розподіл інформації в економічному середовищі з відповідними наслідками для річних груп користувачів фінансової звітності, а й є чинником ризику для всієї фінансової системи.

Низький рівень відображення таких активів у балансах українських підприємств зменшує рівень їх ринкової капіталізації, дає занижену оцінку національного інтелектуального капіталу, що є негативним орієнтиром для інвесторів, які цікавляться інформацією про стан компаній, в які вони могли б інвестувати кошти. Серед причин такого стану є рамки бухгалтерської моделі, відсутність методичних інструментів оцінки та ідентифікації складових ІК [5, с. 166].

Водночас як за міжнародними, так і за вітчизняними стандартами ресурсний потенціал інтелектуального капіталу в обліку не відображається і активом не визнається. Те саме відбувається й щодо інвестицій у створення інтелектуальних активів, які відображають у складі витрат періоду їх здійснення.

Отже, на сучасному етапі в цій сфері можна окремо виділити такі тенденції:

- поглиблення розриву між ринковою та балансовою вартістю капіталу підприємства;
- розширення застосування нефінансових (негрошових) показників для оцінювання стратегічного потенціалу підприємства та ефективності його використання.

Об'єктивні вимоги реальної економіки приводять до висновку, що вводити інтелектуальні ресурси до системи обліку потрібно. У деяких дослідженнях пропонується внести зміни до Плану рахунків бухгалтерського обліку щодо інтелектуального капіталу, зокрема, доповнити склад позабалансових рахунків рахунком „Інтелектуальні активи (немайнові)” у розрізі людських, структурних, клієнтських активів [5, с. 207].

На наш погляд, специфічність інтелектуального капіталу зумовлює необхідність розробки особливого підходу до його відображення в обліку.

З точки зору бухгалтерського обліку інтелектуальний капітал включає нематеріальні активи, що відображені на балансі підприємства (інтелектуальна власність), та знання, які не відображені в обліку – знання працівників, їх вміння, організаційна культура тощо [10, с. 407].

Тобто в чинній фінансовій звітності підприємства враховується лише незначна частина інтелектуального капіталу у вигляді нематеріальних активів, що й визначено в МСБО 38 і ПСБО 8. З урахуванням усього вище зазначеного, інтелектуальний капітал можна поділити на оприлюднений та прихований.

Підкреслюючи значення ІК, Л. Едвінсон (який є автором першої моделі інтелектуального капіталу) у ринковій вартості компанії, крім вартості матеріальних активів та вартості нематеріальних активів (показаних у балансі), виділяє третю складову як вартість інтелектуального капіталу – сукупну вартість активів, які важко відобразити у звітності. Він ілюструє таку ситуацію за допомогою балансу, в якому додано ІК за пасивною частиною і відповідні активи за активною частиною балансу [10, с. 11].

Бухгалтерський звіт з урахуванням вартості ІК на підставі моделі Л. Едвінсона представлено на рис. 2.

Активи	Власний капітал	Фінансовий капітал
	Зобов'язання	
<p><i>Гудвіл</i> <i>Технології</i> <i>Компетенція</i> <i>Стратегія</i> <i>Лідерство</i> <i>Процеси</i></p>	<p><i>Прихована вартість:</i> <i>людський капітал</i> <i>організаційний капітал</i> <i>споживчий капітал</i></p>	<p><i>Інтелектуальний капітал</i></p>

Рис. 2. Структура Балансового звіту з урахуванням вартості інтелектуального капіталу

Для вирішення проблеми відображення ІК в звітності дослідники цієї тематики пропонують звіти про інтелектуальний капітал як додаток до традиційних фінансових звітів.

У міжнародній практиці компанії складають звіти про інтелектуальний капітал, які є доповненням до традиційних бухгалтерських звітів. Їх розглядають як інструмент для виміру ІК, управління ним, демонстрації привабливості компанії та перспектив її зростання.

Існують два види таких звітів: 1) *детальніший звіт* внутрішніх потреб, насамперед для менеджменту і демонстрації дій персоналу компанії з метою їх оцінки; 2) *скорочений звіт*, в якому відсутня внутрішня інформація, що не підлягає поширенню. Останній може бути підготовлений з метою залучення інвестицій або для інформування потенційних інвесторів [10, с. 14].

Спеціальну увагу приділяють розвитку людського капіталу, роботі з клієнтами, забезпеченню доступу до технологій; демонструється рух до наміченої мети. У цьому розділі використовують фінансові показники, щоб показати як інтелектуальний капітал компанії впливає на отримання доходу через появу нових товарів або послуг, необхідних клієнтам. Звіти про інтелектуальний капітал дають змогу пояснити розрив між балансовою вартістю і ринковою капіталізацією компаній.

Крім формування системи звітів, важливим є вибір оптимальної методики оцінки ІК. На сьогодні вже існує чимало нових методик щодо оцінки складових інтелектуального капіталу. ІК вимірюють більш як 30 методами більш як у 300 компаніях по всьому світу, а зокрема в Данії, Австрії, Німеччині, Індії, Італії, Іспанії, Швеції, Великій Британії та США [1, с. 24].

Повний перелік методів виміру ІК було представлено Карлом Еріком Свейбі і згруповано в 4 категорії: методи прямого виміру ІК – Direct Intellectual Capital methods (DIC); методи ринкової вартості – Market Capitalization Methods (MCM); методи віддачі на активи – Return on Assets methods (ROA); методи підрахунку балів – Scorecard Methods (SC).

Для оцінки ІК застосовуються такі узагальнюючі показники:

1. Зіставлення ринкової та балансової вартості;
2. К'ю Тобіна;
3. Розрахункова вартість нематеріальних активів

Зіставлення ринкової і балансової вартості – найбільш розповсюджуваний показник, який є різницею між ринковою і балансовою оцінкою капіталу підприємства. Перевагою цього показника є його простота. Водночас він не враховує багатьох інших факторів впливу на ринкову вартість (рівня розвитку ринку, регуляторної політики), облікової політики підприємства.

Показник К'ю Тобіна характеризує співвідношення ринкової вартості підприємства та відновної вартості його активів. Якщо відновна вартість активів підприємства менша за його ринкову вартість, то підприємство отримує монопольну ренту або надприбуток на інвестиції. Високе значення цього показника свідчить про те, що, крім активів, відображених в балансі, підприємство володіє ще чимось, що дає можливість отримати високий прибуток. Сьогодні для більшості компаній значення коефіцієнта Тобіна коливаються від 5 до 10.

Показник вартості нематеріальних активів ґрунтується на визначенні частки прибутку на інтелектуальний капітал на основі величини надприбутку на фізичні активи [3, с. 370].

Всі існуючі методи вимірювання ІК відносяться до кількісних, даючи оцінку ІК в процентному співвідношенні від ринкової вартості компанії, грошовому еквіваленті даної частини внутрішніх резервів компанії і лише методи підрахунку очків (Scorecard Methods (SC)), які позиціонуються Еріком Свейбі як подібні методам діагностичної інформаційної системи, близькі до того, щоб бути визнаними як якісні методи оцінювання ІК. Ці методи можна застосувати на різних етапах виміру компонентів ІК та в різних навіть не комерційних організаціях, але спеціалісти зазначають в них багато недоліків, в тому числі і суттєвих, що робить їх не популярними та поки не сприйнятливими ні суспільством, ні менеджерами з розвитку ІК компанії [1, с. 35].

В Україні з цього приводу затверджений національний стандарт „Оцінка майнових прав інтелектуальної власності” та інші нормативні акти. Оцінкою інтелектуального капіталу займаються професійні оцінювачі, окремі відділи аудиторських і консалтингових компаній, які на замовлення клієнтів здійснюють оцінку інтелектуального капіталу з метою обґрунтування ринкової вартості підприємства при продажу або, навпаки, оцінюють, наскільки є виправданою ціна за потенційний об'єкт інвестування.

Складність оцінки ІК зумовлена тим, що принципово важко розробити її універсальну методику. Не тільки кожний із об'єктів ІК має бути оригінальним, а й умови практичного

використання результатів творчої діяльності на підприємствах також відрізняються одна від одної. Єдина методика не може врахувати всю сукупність особливостей практичного використання конкретних об'єктів ІК. Саме це і є одним із чинників, який перешкоджає відображенню інтелектуального капіталу в обліку, тобто можливості його ідентифікації.

Висновки. Однією з ознак підприємства, яке ефективно використовує ІК, є його ринкова капіталізація, яка перевищує балансову вартість акцій. Таке перевищення формується за рахунок інтелектуальних чинників: новизни і перспективності послуг, товарів, використання об'єктів інтелектуальної власності, брендів, людського капіталу, контролю над бізнесом тощо. Перевищення повинне бути багатократним та мати стабільний характер. Співвідношення між капіталізацією і виручкою за оцінками експертів становить 3:1.

Цінність ІК визначається конкретною стратегією розвитку підприємства, націленістю такого капіталу на майбутні вигоди, що й визначає його вартість. Однак і сьогодні досить складно знайти способи вимірювання колективних знань персоналу компанії, його досвіду, інтелектуальної власності за аналогією з іншими ресурсами, потрібними для виробництва продукції. Тому необхідно змінювати сталі погляди на бухгалтерський облік з урахуванням зростання ролі інтелектуального капіталу як основного чинника збільшення ринкової капіталізації підприємства і успіху в конкурентному середовищі.

Список використаних джерел

1. Андрейчиков О.О. Анализ интеллектуальных ресурсов компании та методів їх вимірювання // Вісник Міжнародного слов'янського університету. Серія „Технічні науки”. Т. XI. – 2008. – № 1. – 67 с.
2. Брукинг Е. Интеллектуальный капитал: ключ к успеху в новом тысячелетии / Пер. с англ., под ред. Л.Н. Ковачин – Питер, 2001. – 288 с.
3. Голов С.Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку: Монографія. – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 522 с.
4. Лев Б. Нематериальные активы: управление, измерение, отчетность / Пер. с англ. Л.М. Лопатникова. – М., 2003. – 240 с.
5. Легенчук С.Ф. Бухгалтерське відображення інтелектуального капіталу: Дис. ... канд. екон. наук. – Житомир, 2006. – 334 с.
6. Орлова Т. Интеллектуальный капитал: понятие, сущность, виды. // Проблемы теории и практики управления. – 2008. – № 4. – С. 25.
7. Пушкар М.С. Створення інтелектуальної системи обліку. – Тернопіль, 2007. – 152 с.
8. Стюарт Т. Богатство от ума: Деловой бестселлер / Пер. с англ. В.А. Ноздровой. – Мн.: Парадокс, 1998.
9. Сопко В.В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством. – К., 2006. – 526 с.
10. Уманців Г. Облікова інтерпретація інтелектуального капіталу в контексті становлення інформаційної економіки // Бухгалтерський облік і аудит. – 2008. – № 9. – С. 9-15.
11. Яремко І.Й. Інтелектуально-інформаційний потенціал як фактор виробництва і капітал: проблематика облікової системи в постіндустріальній економіці. // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 12. – С. 166-174.

***Аннотація.** Рассматривается важность такой составляющей как интеллектуальный капитал, которая в наше время становится главным фактором преимуществ в конкурентной борьбе. Проанализированы сущность интеллектуального капитала, его структура и методы оценки. Изучен вопрос учета интеллектуального капитала в деятельности предприятий и рассмотрены предложения решения проблемы отражения интеллектуального капитала в учете.*

***Ключевые слова:** капитал, интеллектуальный капитал, нематериальные активы (НМА), учет, рыночная стоимость, капитализация.*

***Annotation.** Importance of intellectual capital which in our time is the main factors of advantages in competitive activity is examined in the article. Essence of intellectual capital, his structure and methods of estimation, is analyzed the question of registration reflection of intellectual capital is studied in activity of enterprises and suggestions are considered for the decision of problem of intellectual capital in an account.*

***Key words:** capital, intellectual capital, intangible property (IP), account, market value, capitalization.*